

ט. הפרדה מגדרית במסיבת נישואין בחינה הלכתית*

ראש לכול נקדים ונבהיר כי האמור להלן ממקד את בחינתנו בממד ההלכתי של סוגיית ההפרדה המגדרית במסיבת הנישואין בלבד. האמור להלן אינו ממוקד לא בהפרדה מגדרית במעמד החופה, לא בסוגיית ריקודים מעורבים – אם בחתונה ואם בשמחות בכלל – ובוודאי שלא בסוגיות ההפרדה המגדרית ככלל: במוסדות חינוך, בתנועת נוער ועוד.¹ כאמור, נדון רק בשאלת ההתייחסות ההלכתית להפרדה מגדרית במסיבת הנישואין. סוגיות אחרות, אם יצינו, לא באו אלא להנהיר יסודות הנוגעים למוקד דידן. ועוד יוקדם ויצוין כי בשל סד המקום הרי גם האמור להלן לא יהא אלא תמצית.

”מתקנין שם תיקון גדול”

המקור העיקרי, הנדון שוב ושוב, בסוגיות ההפרדה המגדרית הוא האמור במשנה סוכה (ה, ב) כי ”במוצאי יום טוב ראשון של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנין שם תיקון גדול”. ובגמרא (בבלי, סוכה נא ע”ב): ”מאי תיקון גדול? אמר רבי אלעזר: כאותה ששנינו (משנה, מידות ב, ה), 'חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא והתקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה'.”² והוסיפו שם:

תנו רבנן, בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ והיו באים לידי קלות ראש, התקינו שיהו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים, ועדיין היו באין לידי קלות ראש, התקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה.³

בשאלה על אודות מטרת ”התיקון” נחלקו ראשונים ואחרונים לשתי אסכולות עיקריות: האחת,³ שהדגישה כי המטרה הייתה למנוע עירוב נשים

* תמצית הרצאה שנישאה בכנס צהר לרבנים, קיץ תשע”א.

1 למאמרים על צניעות במקומות העבודה ראו ע’ אריאל (עורך), צהר לנישואין – חופה ומשפחה במבט רעיוני, ישראל תשע”ב.

2 וראו תוספתא, סוכה ד, א; ירושלמי, סוכה ה, ב (נה ע”ב).

3 רמב”ם, הלכות לולב ח, יב; מאירי, סוכה נא ע”ב; שו”ת אגרות משה, אורח חיים, א, סימן לט; שו”ת שרידי אש, ב, סימן יד.

וגברים, והשנייה,⁴ שהדגישה כי המטרה הייתה למנוע הבטת אנשים בנשים. אף בשאלת מידת הרגישות ומיקום הרף שראוי שייעשה בנושאים שכאלה נחשפות שתי גישות. האחת, מובהרת בסגנונו של הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה כא, יח – יט):

אין לך דבר בכל התורה כולה שהוא קשה לרוב העם לפרוש אלא מן העריות והביאות האסורות.⁵ אמרו חכמים: בשעה שנצטוו ישראל על העריות בכו וקבלו מצוה זו בתרעומות ובכיה שנאמר, "בוכה למשפחותיו" – על עסקי משפחות. ואמרו חכמים: גזל ועריות נפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן ואין אתה מוצא קהל בכל זמן וזמן שאין בהן פרוצין בעריות וביאות אסורות.⁶ השנייה, מובהרת בסגנונו של הריטב"א (קידושין פב ע"א):

הכול לפי דעת שמים, וכן הלכתא דהכול כפי מה שאדם מכיר בעצמו. אם ראוי לו לעשות הרחקה ליצרו עושה [...] ואם מכיר בעצמו שיצרו נכנע

4 רמב"ם, פירוש המשניות, סוכה ה, ב; תוספות יום טוב, שם; שו"ת מהר"ם שיק, אורח חיים, סימן עז; שו"ת זכרון יהודה, אורח חיים, סימן סב; שו"ת ציץ אליעזר, ז, סימן ח; שו"ת שבט הלוי, א, סימן כט; שו"ת באר משה, ד, סימן קמז; שו"ת משנה הלכות, ז, סימן יב; שו"ת דברי יואל, א, אורח חיים, סימן י ועוד. וראו שו"ת שרידי אש, א, סימן עז (מהדורה ישנה: ב, ח): "והנה במס' סוכה נב מבואר שהיו מקפידים שלא יתערבו האנשים והנשים [...] ולא הוזכר שם שעשו מחיצות גבוהות שלא יסתכלו אנשים בנשים [...] וזהו דבר המסור ללב וכל אחד מחויב להשמר מהסתכלות מתועבת זו, ולפיכך לא עשו בזה תיקון מיוחד, ורק תקנו שלא יתערבו אנשים בנשים, לפי שהתערבות זו מביאה ממילא לקלות ראש".

5 ראו גם טור ושולחן ערוך, אבן העזר, תחילת סימן כא וכן באוצר הפוסקים שם, אות ב, מדברי האפי זוטרי: "שבכל המידות המיצוע הוא היותר נבחר מ"מ [...] צריך להתרחק מנשים עד קצה אחרון".

6 ראו גם רמב"ם, הלכות שביית יום טוב ו, כא: "חייבין בית דין להעמיד שוטרים ברגלים שיהיו מסבבין ומחפשיין בגנות ובפרדסים ועל הנהרות כדי שלא יתקבצו לאכול ולשתות שם אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה. וכן יזהירו בדבר זה לכל העם כדי שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם לשמחה, ולא יימשכו ביין שמא יבואו לידי עבירה". וראו טור ושולחן ערוך, אורח חיים תקכט, ד. נכון שהיו שביקשו לצמצם את דברי הרמב"ם ולמקמם רק במקרה של "סעודה ממושכת מלאה ביין וכל טוב" (ראו הרב י' שרלו ור' חורי, חברה שלמה: חברה צנועה מעורבת לכתחילה, תל אביב תשע"א, עמ' 10), ואולם לא זו בלבד שאוקימתא מצמצמת זו נובעת ממגמתה המוצהרת של אותה חוברת לחתור לחברה מעורבת לכתחילה, אלא שבנידון דידן – סעודות נישואין – דומה שלכולי עלמא מדובר ב"סעודה ממושכת מלאה ביין וכל טוב".

וכפוף לו ואין מעלה טינא כלל מותר לו להסתכל ולדבר עם הערוה ולשאול בשלום אשת איש.
 ניכר ביותר שנקודת המוצא של שתי האסכולות שונה מאוד, וברי שלא מעט מקרים יהיו בתווך וממילא בפלוגתא.
 עם זאת, אין לחדד שלמרות אותו "תיקון גדול", גם במועדות ובחגי ישראל ההפרדה לא הייתה מוחלטת. צא ולמד מקרבן הפסח שהיה נאכל חבורות חבורות, ועל כל חבורה היו נמנות משפחות מעורבות, נשים וגברים ללא הפרדה. החריגה היחידה הייתה כלה, שרק לה התירו להחזיר פניה מבני החבורה. לא כן כל השאר, גברים ונשים כאחד, שפניהם מוסבים זה לזה, כחבורה אחת.⁷
 למעשה, בספר הפרדס⁸ הובאו דברי קדמונים שהורו:
 אסור להתערב האנשים עם הנשים בין בסעודה בין בכל ענין אלא אנשים לבד ונשים לבד, מקל וחומר: ומה אם בעונת האבל כתיב "וספדה בית ישראל משפחות לבד בית דוד לבד ונשיהם לבד",⁹ המשתה והשחוק על אחת כמה וכמה.
 יוער כי בפסקה זו לא נאמר מהו הגבול שבין "להתערב" ובין "לבד"; האם די בשיבה בשולחנות שונים ואולי די אפילו בספסלים נפרדים, או שהנדרש הוא ממש מחיצה המבדלת את שני המגדרים לשני מתחמים שונים. ועוד יצוין כי פסקה זו עוסקת לא רק בשמחות אלא גם בסתם "סעודה" ו"בכל ענין".

"מפני רוב הרגלן בינינו – כיון דדשו דשו"?

אשר לסעודות נישואין, הורה בספר חסידים (סימן שצג):
 כל המברך "שהשמחה במעונו" צריך לחקור אם קיימו "וגילו ברעדה",¹⁰
 אם רעדה במקום גילה,¹¹ אבל אם [...] אין תרבות שם וניבול פה ביניהם

7 הערה זו הודגשה על ידי הרב נ"א רבינוביץ, שו"ת שיח נחום, עמ' 384, וראו רמב"ם, פירוש המשניות, פסחים ז, יג; שו"ת אגרות משה, אורח חיים, א, סימן מ. לעומת זאת ראו שו"ת דבר חבון, ג, סימן רמח: "מה שרצית להביא מאכילת פסחים שאכלו אותו כמה משפחות נשים וגברים יחד, אינו נראה מפני ששם המצוה היא שתהיה 'חבורה' אחת ומשום גורי צניעות לא נבטל חיוב של תורה, אבל בהנהגה כללית ודאי שיש ענין להקפיד על הפרדה עד כמה שניתן".

8 ספר הפרדס, דפוס קושטנדינא, דף יט – ממעשים לבני ארץ ישראל. וראו אוצר הגאונים, סוכה נב ע"א.

9 זכריה יב, יב.

10 תהלים ב, יא.

או נשים יושבות בין האנשים שהרהורים שם, לא יתכן לברך "שהשמחה במעונו".

בהסתמך על הוראה זו ביקש הב"ח (אבן העזר, סימן סב)¹² ליישב מנהג תמוה שנהג בעיר קראקא: "בקראקא נוהגים שבסעודה שעושים בליל שני מברכים 'אשר ברא' ולא 'שהשמחה במעונו', והוא תימה, ולא מצאתי שום טעם למנהגם זה". ברם, לאור האמור סבר הב"ח שניתן ליישב ולומר כי "לפי שסעודה זו קטנה היא ומושיבים האנשים והנשים יחד בחדר אחד, וכתב במנהגים שאין מברכים 'שהשמחה במעונו' היכא דאיכא חששא דהרהורי עבירה", לכן אכן נמנעו מלברך בסעודת היום השני ומשם ואילך "שהשמחה במעונו". בשל כך, ובהתאם לכך, הורה הב"ח כי אם אכן "אין שם אלא אנשים במסיבה, צריך לברך 'שהשמחה במעונו'".

רבי מרדכי יפה, בעל ה"לבושים", היה מודע לדבריו אלה של בעל ספר חסידים, אולם סבר שאין העת הנוכחית כעת הקדומה: "ואין נזהרין עכשיו בזה, משום דעכשיו מורגלות הנשים הרבה בין אנשים ואין כאן הרהורי עבירה כל כך [...] מפני רוב הרגלן בינינו וכיון דדשו דשו" (לבוש התכלת, סוף חלק אורח חיים – מנהגים, לו).

לדידו אפוא, ולמצער לתקופתו, אין להימנע מברכת "שהשמחה במעונו" גם כאשר אין הפרדת גברים מנשים, ואף שמדובר ב"סעודה קטנה" וב"חדר אחד", שכן הרגילות הביאה לכך שאין במציאות שכזו "הרהורי עבירה", והרי הם שהיו הגורם המעכב.

לא כך סבר רבי שלמה גנצפריד, בעל הקיצור שולחן ערוך, שאימץ גם בדורו (המאוחר הרבה לבעל ה"לבושים")¹³ את הוראת ספר חסידים, ולכן הכריע כי "צריכים ליזהר שלא יאכלו אנשים ונשים בחדר אחד, שאם אוכלים אנשים ונשים בחדר אחד אין אומרים שהשמחה במעונו כי אין שמחה כשיצר הרע שולט" (קיצור שולחן ערוך, קמט, א).

11 ראו בבלי, ברכות ל ע"ב: "אמר רב נחמן בר יצחק: 'עבדו את ד' ביראה וגילו ברעדה'. מאי 'וגילו ברעדה'? אמר רב אדא בר מתנא אמר רבה: במקום גילה שם תהא רעדה".

12 וראו בית שמואל ובאר היטב, אבן העזר סב, יא.

13 בעל ה"לבוש": ר"צ-שע"ב, 1530-1612; בעל הקיצור שולחן ערוך: תקס"ד-תרמ"ו, 1804-1886. קל מדי לטעון שפרק הזמן האיטלקי בקורות חייו של ה"לבוש מזה, ולעומתו מיקומו ההונגרי של הקיצור שולחן ערוך מזה הוא שורש ההבדל.

ניסיון נוסף להבחנת תקופות בנידון דידן נעשה בעקבות דבריו של רש"י (סוכה כה ע"ב ד"ה ומן התפילין), אשר כתב כי בסעודות נישואין שכיח "שכרות וקלות ראש", מה שכמובן מוביל לצורך בהפרדה.¹⁴ לימים טען אם כן הרב י"ה הנקין¹⁵ כי "אף שלפי זה שוב תיאסר תערובת בחתונות שרגילות בהן שכרות וקלות ראש [...] יש לומר שהיום שכרות אינה מצויה ולכן לא חשיב לזה". אף לדידו אפוא, השינוי החברתי-תרבותי מהותי, והוא משמעותי הלכה למעשה.

"אם צריך מחיצה בחתונה להפריד בין גברים ונשים"

ככלל, בנוגע לצורך ההלכתי במחיצה, אם לדבר רשות, אם לחתונות ואם לבית הכנסת בשעת תפילה, ערך הרב משה פיינשטיין¹⁶ הבחנה ברורה: במקום קיבוץ לדברי הרשות ואף בחתונות מסופקני אם יש האיסור זה באופן שליכא חשש ייחוד, ויותר נוטה שליכא לאיסור זה [...]. אבל בביהכ"נ ובשעת התפילה הוא איסור ברור ומדאורייתא וצריך שתהיה מחיצה של י"ח טפחים ביניהם או שיהיו הנשים למעלה והאנשים למטה כדביארתי.

נטייתו אם כן היא להתיר חתונה ללא מחיצה. ושוב הורה¹⁷ בנוגע לשאלה "אם צריך מחיצה בחתונה להפריד בין גברים ונשים": "ובקשר להצטרפות למחיצה בחתונה, ידוע שהסברתי בספרי [...] שהחוב למחיצה יש רק לדבר שפתוח לרבים, וחתונה נחשב כדבר פרטי", ולכן אין צורך.¹⁸

14 וראו רש"י ותוס' קידושין פא, א ד"ה סקבא, וערוך, בערך זה.

15 הרב יהודה הרצל הנקין, "ישיבת אנשים ונשים ביחד בחתונות", שנה בשנה תש"ס, עמ' 210.

16 שו"ת אגרות משה, אורח חיים, א, סימן מא.

17 שו"ת אגרות משה, יורה דעה, ד, סימן כד [ג].

18 לא כן בבית הכנסת בשעת תפילה ובשאר מקומות שבהם קיים דין התכנסות והתאספות: "משמע שהוא איסור בכל מקום שצריכין להיקבץ בו אנשים ונשים שאסורין להיות בלא הבדלת מחיצה ביניהם כדי שלא יבואו לידי קלות ראש [...] במקום שצריכין להתקבץ כהא דשמחת בית השואבה וכהא דיתקבצו להספיד לעתיד הרי הוא דין מדאורייתא שצריך מחיצה להבדיל ביניהם. ולפיכך גם בבתי כנסיות שלנו שמתקבצים להתפלל צריך שתהיה מחיצה ודוקא מחיצה כזו שלא יבואו מתוכה לידי קלות ראש, שהוא או בגזוטרם שהנשים למעלה והאנשים למטה אף כשנראות משם או במחיצה גבוהה עד אחר הכתפים שהוא י"ח טפחים" – שו"ת אגרות משה, אורח חיים, א, סימן לט; שם, סימן מב. לא כן בהתכנסויות אחרות, גם אם בבית הכנסת ובשיעורי תורה, ראו שו"ת אגרות משה, יורה דעה סימן קט: "הנה בדבר המיטינגען של הסאסייטע שבאין לשם אנשים ונשים לשוחח ולהתווכח

אולם כאשר נשאל הרב ח"ד הלוי על אודות "סדרי צניעות בחתונות": "האם מן הדין צריכה להיות בסעודת חתן וכלה הפרדה גמורה בחדרים נפרדים או על ידי מחיצה גבוהה ואטומה, או די להקצות שני חלקים של אותו חדר לנשים ולאנשים", השיב כהאי לישנא:¹⁹

מן הסוגיא במסכת סוכה (נא) ניתן ללמוד שיש חיוב בהפרדה מוחלטת בין אנשים ונשים [...] ונראה שכל זה מן הדין ולא לחומרא בעלמא [...] ופשוט שצריכה להיות מחיצה גמורה של ממש ולא מחיצה בעלמא להיכר [...] המחיצה צריכה להיות בגובה שלא יוכלו להסתכל אלו באלו. והוא מוסיף:

אמנם נראה ללמד זכות לאלה המסתפקים בחלוקת האולם חציו לגברים וחציו לנשים, כיון שלצערנו בדורות האחרונים מרובה הפרוץ על העומד

ולהחליט בענייני חול של הסאסייטע [...] ובדבר הנשים אם יכולות להיות שם גם בשעת הלימוד כמו שהן נמצאות שם בשעת השיחות ודיונים בענייני חול, או שצריכות לצאת לחדר אחר, הנה דברי תורה ומוסר לא גרעי מענייני חול וכיון שאין אתם מחמירים עליהן שלא לבא להמייטנגען כמו כל הסאסייטעס שבמדינה זו שגם הנשים משתתפות בכל הדברים, אף שאין ידוע הטעם שמקילין במדינה זו בפשיטות אבל כיון שמקילין אין שום טעם שיצאו בשעת הלימוד כי גם נשים צריכות לידע דיני התורה וטוב להן שישמעו דברי תורה דינים ומוסר [...] וכן טוב שישמעו בכל מקום דברי תורה. אבל אם יגיע זמן תפלת מנחה או מעריב וירצו להתפלל שם יצטרכו הנשים לצאת לחדר אחר ולא בחדר שמתפללין שם האנשים".

בהקשר זה דומה כי לא מיותר להזכיר את התנגדותו התקיפה של הרב י"ד סולוביצ'יק לישיבה מעורבת של גברים ונשים בבית כנסת, "אפילו לצורך קיום מצוות תקיעת שופר דאורייתא בר"ה", וזאת מדיני חוקות הגויים! והגם שניתן לשמוע תקיעת שופר גם בשוק, שעה שהשומע מעורב לחלוטין בין הבריות, גברים ונשים וגם נכרים, ולא בכדי לא תמצא מקור קדום שאסר זאת, ובכל זאת כך כאמור הורה הרב סולוביצ'יק ואסר – ראו מה שכתב הרב צבי (הרשל) שכטר, נפש הרב, עמ' רלב. באיזו מידה תקיפות זו נבעה גם מהקשר מקומי של חברה ותרבות – ומלחמה בתנועה הקונסרבטיבית והרפורמית – לא לנו, ודאי לא כאן, להתייחס.

וראו גם שו"ת שרידי אש, א, סימן עז (מהדורה ישנה: ב, ח): "רק בבית הכנסת יש תקנה קדומה לעשות מחיצות גבוהות, שלא יוכלו להסתכל משום תפילה וקריאת שמע, שאסור מטעם ערוה [...] אבל באספות של רשות, כגון בשעת הכנסת כלה לחופה או בשעת נאומים ודרשות לא הקפידו מעולם לעשות מחיצות ורק מדקדקים שלא ישבו אנשים ונשים יחד ולא יתערבו זה עם זה [...] ומעולם לא ראינו בארצות ליטא ופולין שידקדקו בזה. והנה לישראל וכו'".

הרב ח"ד הלוי, שו"ת עשה לך רב, ג, סימן מ. יצוין כי בפרוס רבני מסוים תיעד הרב עמית קולא, רב הקיבוץ עלומים שבנגב המערבי, את שהנחה אותו הרב אברהם שפירא: "הוא הנחה אותי סביב נישואיי [...] בסוגיית הפרדה בחתונה, שהכלל הוא 'השם גבולך שלום' – עד הפגיעה בשלום ולא מעבר לו".

בענייני צניעות, והכל רגילים ברחוב ובמשרד [...] ואין החשש גדול בראייה בעלמא. ודמות ראייה לזה ממה שכתב הרב ב"ח [...] ואף שאין בדברי הלבוש היתר לכתחילה להושיב אנשים ונשים יחד ח"ו, וכל כוונתו ללמד זכות [...] וא"כ הוא הדין לנדון דידן, כשמחלקים את האולם הגדול חציו לגברים וחציו לנשים אין למחות בהם יותר, אף שודאי טוב יותר גם להעמיד מחיצה של ממש כפי שנוהגים שלומי אמוני תורת ה'.

[...] אם מותרת ישיבה מעורבת מסביב לאותו שולחן בסעודה קטנה של קרובי החתן והכלה... משמע שאיסור יש בישיבה זאת, ולכן אם נרצה ללמד זכות גם על מנהג זה שבדאי נפוץ הוא ביותר, טוב ללמדם שישבו כל הגברים בקצה אחד של השולחן וכל הנשים בקצהו השני [...]

וסברא פשוטה היא שגם בשעת החופה יש צורך בהפרדה מוחלטת, אלא שבאותה שעה שורר בלבול ואי סדר וקשה ביותר להקפיד על כך, שכן הכל נדחפים לקבל פני חתן וכלה, וכמו"כ היא שעה קלה ואין כל אפשרות להכין מחיצות לאותה שעה בלבד. וכנראה שזו הסיבה שאין מקפידים על הפרדה בשעת החופה, והנח להם לישראל.²⁰

סיכום דעתו אפוא היא שלכתחילה טובה ההפרדה המוחלטת במחיצה גמורה וגבוהה, כך ראוי וכך נכון לנהוג. בדיעבד, יש מקום ללמד זכות על המקלים ומושיבים את הגברים ואת הנשים בחלקים שונים של האולם אף ללא מחיצה בין שני החלקים. כאשר מדובר ב"סעודה קטנה של קרובי החתן

20 הכרעה דומה נקט הרב דב ליאור, שו"ת דבר חברון, ג, סימנים רמו-רמח: "ודאי שלכתחילה יש לדאוג להפרדה בין השולחנות בזמן האכילה [...] אם יש ויכוח בין הצדדים ולא הצליחו לשכנע, יש להגיע לפשרה כך שיהיה מקום מיוחד לנשים ומקום מיוחד לגברים, ומקום שלישי שבו תהיה אפשרות לשבת מעורב לאלה שאין יכולת להשפיע עליהם"; "הנה ודאי צריך תמיד לחתור שתהיה ישיבה נפרדת במיוחד באירוע ציבורי כמו נישואין, ברית מילה, פדיון וכדומה. אם ניתן לעשות טור של שולחנות לגברים ולנשים – עדיף, ואם לא, אזי לפחות להושיב כל משפחה בשולחן או אפילו שתי משפחות, ולהקפיד שכל איש ישב על יד אשתו ולא ישב בין שתי נשים [...] גם אם לבושים צנוע יש להקפיד על ישיבה נפרדת"; "נראה שיש להבחין אם דנים על עצם ברכת 'שהשמחה במעוננו' [...] שבה יש מקום לומר שמותר לברך משום שרגילים לשבת יחד ואולי אין בזה משום הרהורי עבירה, ובין נתינת היתר גורף לכתחילה שישבו יחד, שזה אינו". כן ראו את שהורה הרב יעקב אריאל, שו"ת באהלה של תורה, ה, סימן ט, עמ' 104: "בחתונה הפוסקים התנגדו לכך שתהיה מעורבת, כי זה מקום של שמחה וצריך להפריד, ואע"פ שלא כולם רוקדים [...] וכך צריך לנהוג, שבמקום של שמחה ראוי שתהיה הפרדה [...] בשמחה משפחתית מצומצמת כגון שבת חתן וכד' שנמצאים בני משפחה קרובים מותר לשבת ביחד".

והכלה", יש מקום להקל עוד יותר ולהתיר את ישיבתם אף באותו שולחן, ובלבד שכל הגברים ישבו בקצה האחד וכל הנשים בקצה השני.²¹ הרב שלמה גורן, שנתן אף הוא את דעתו לסוגיה,²² הילך בנתיב אחר, תוך שמטבע הדברים גם הוא דן בחלק מהמקורות שצוינו לעיל. ברם מסקנתו שונה בתכלית:

יש אולי לחלק בין התכנסות המונית של אלפים ורבבות [...] שאי אפשר לבדוק אחרי כל זוג, ובמסגרת של רבבות נוצרת אפשרות של ביצוע חטאים יותר, מאשר של קהל מצומצם, כגון במסיבת נישואין בלילה השני, שהציבור מצומצם ואפשר לעקוב אחריהם ואחרי התנהגותם של כל המשתתפים גברים כנשים [...] בזה קבעו הב"ח והלבוש שאין לחשוש [...]

אמנם התמיה על דבריהם ועל מנהגם של גדולי הפוסקים האחרונים הנ"ל מסוגיית הגמרא והתוספתא עדיין קיימת [...] מכל מקום [...] אין בידינו לדחות מנהגם של ראשונים [...] שאין בידינו לרדת לסוף דעתם של הפוסקים הללו.

לכן אפשר למעשה [...] להושיב בשמחה של מצוה גברים ונשים ללא הפרדה של מחיצה ביניהם, אע"פ שרואין זה את זה ולהיפך [...] להושיב בשמחה באולם אחד, על כסאות נפרדים, משפחות-משפחות, גברים ונשים וילדיהם ללא הפרדה. אבל חסידים ואנשי מעשה, הנוהגים לא להושיב גברים ונשים בשמחות באולם אחד, או שנוהגים לעשות מחיצה ארעית המפרידה בין גברים לנשים, כדי שלא יסתכלו אלו על אלו, אין זה אלא מידת חסידות, ולא נהגו כן בדורות הראשונים, לא בקראקא בדורו של הב"ח ולא בדורו של הגאון מוה"ר מרדכי יפה בעל הלבושים. [...] כמובן יש מקום לחסידים ואנשי מעשה גם היום להחמיר על עצמם ולנהוג להפריד במחיצה בין גברים לנשים בשעת שמחה. אבל המקילים בדבר יש גם להם על מי לסמוך.

21 במקום אחר כבר עמדתי על כך שראויה הכרעה זו, ועוד לא מעט שכמותה, להתיר נגד אחדים מחוקרי הפילוסופיה של ההלכה, אשר מאפיינים את הרב חיים דוד הלוי כ"פוסק מקל ומתחשב"; והוא הדין לגבי הרב י"ד סולוביצ'יק, ראו לעיל הערה 18, וכך גם לגבי לא מעט פוסקים נוספים.

22 הרב שלמה גורן, "ישיבה מעורבת או נפרדת בשמחות", תחומין כו (תשס"ו), עמ' 240–241.

מעניינת העובדה שהרב גורן מעניק משקל רב, משמעותי ואף מכריע לנוהגם המעשי של ישראל ושל גדולי ישראל במהלך הדורות, כמעט אף יותר מאמירת המקורות עצמם.²³ משתמע, שלו הדיון היה נשען רק על מקורות, אזי הרב גורן היה מצדד בהפרדה. אולם מאחר ש"אין בידינו לדחות מנהגם של ראשונים", לכן גם אם "אין בידינו לרדת לסוף דעתם של הפוסקים הללו" ברי שהנהגתם ראויה. למעשה, הרב גורן רואה בהפרדה עם מחיצה הידור של חסידים ואנשי מעשה, מידת חסידות, כזו שלא נהגה "בדורות הראשונים". לעומת זאת, ישיבה מעורבת ללא מחיצה, "גברים ונשים ללא הפרדה של מחיצה ביניהן [...]. משפחות-משפחות, גברים ונשים וילדיהם ללא הפרדה", מותרת בשופי.

הוא הדין, ואף יותר מכך, הרב נחום אליעזר רבינוביץ, שהמליץ לכתחילה על קיום מעורב של האירוע, לפחות במקומות שהחברה מעכלת זאת.²⁴ גם אצלו נקודת המוצא היא, לצד המקורות כמובן, השינוי החברתי-תרבותי, וזאת משני היבטים: האחד, סף החריגה, וממילא הרגישות, בנוכחות משותפת של שני המגדרים; השני, מיעוט אפשרויות לגיטימיות שיוצרת החברה הדתית להיכרות הדדית וראויה של המגדרים השונים. שני ההיבטים, לצד תיעוד עובדתי ממעשיהם של גדולי ישראל, משוקללים אצלו לתוך המשוואה ההלכתית, והם משפיעים ישירות ומהותית על ההכרעה:

רגישותם של בני אדם לדברים שונים, מושפעת מהאווירה, מהנהלים ומאורחות החיים המקובלים בחברה, והם שיוצרים תגובות שונות לתופעות דומות. כלומר, לאותה תופעה ייתכנו השפעות ותגובות שונות לפי ארחות החיים המקובלות בכל חברה וחברה [...] בהתאם למציאות שנהגה בתקופתם ובמקומותיהם, שהיו מורגלים בנוכחות נשים בחברתם, קבעו בעלי התוספות ובעל הלבוש לא לכפות על הציבור סייגים בצניעות שהיו מקובלים במקומות אחרים ובזמנים אחרים. כלומר למציאות החברתית יש השפעה על הקביעה הרצויה [...] אי אפשר לקבוע הנחיות מוחלטות לכל המקרים [...].

הרואה יראה שבעבור הציבור "שלנו" היום דבר זה הוא חשוב ביותר. ישנה בעיה גדולה ומחריפה שמתקשים הרבה צעירים למצוא את זיווגם.

23 הספרות המחקרית מתעדת גישה זו כתואמת את ספרות הראשונים בני אשכנז לעומת נוהגם של פוסקי ספרד שבאותו דור, ואכמ"ל.

24 הרב נחום אליעזר רבינוביץ, "עקרונות הפרדת נשים וגברים בחברה ובאירועים", שו"ת ש"י נחום, מעלה אדומים תשס"ח, סימן קיב.

צורך חיוני הוא ליצור הזדמנויות למפגשים בין בחורים ובחורות דתיות במסגרת אירועים שאין בהם חשש של ייחוד ושיש בהם נוכחות של הורים ומורים וזקני העדה כדי למנוע הוללות וקלות ראש יתרה [...] ואין לך הזדמנות מתאימה יותר מחתונה של בני תורה [...] וגם בדורות האחרונים היו קהילות שנהגו למעשה ללא מחיצה בחתונות ואירועים, וכן העיד הגר"י וינברג זצ"ל [...] אמנם בהונגריה בקהילות של החסידים החמירו מאוד על ההפרדה בדורות האחרונים [...] אבל מאידך בליטא ובאשכנז היה המנהג שונה לגמרי [...] וכן זכיתי אני לראות את הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל בחתונות ובשמחות משפחתיות, וכן שאר גדולים, ולא היתה שם מחיצה, שכך נהגו.²⁵

לסיכום: בעניין חברה מעורבת יש לשקול כל מקרה לגופו, תוך התבוננות מה ייצור מתיחות ומה יפחית את המתח [...] אין ליצור סייגים כפויים במקום שלא נהגו, שהללו מעוררים את היצרים. ומאידך יש ערך רב ביצירת הזדמנויות למפגשים בין בנים ובנות שהגיעו לפרקם בתנאים מתאימים, כדי שימצאו את זיווגם.

קרובה לכך גם התייחסותו והכרעתו של הרב יהודה הרצל הנקין:²⁶

לדעתי, המיקל להורות שלא כדברי הקיצור שולחן ערוך והבית שמואל לא הפסיד, וגם למי שנהג להחמיר יכול לשנות מנהגו ואין בזה משום "אל תיטוש תורת אמן", שקרוב לומר שהוא דבר המותר שנהגו בו איסור מחמת טעות [...] שאין קפידא בישיבת אנשים ונשים בחדר אחד [...] ואף על פי כן לא נראה למהר לשנות המנהג במקום שנהגו, שלמה נוסף קורבה בין אנשים ונשים [...] ואם ירצו להחמיר על עצמם למרות שמותר הרשות בידם [...] היוצא לנו שהנהגים להושיב אנשים ונשים בחדר אחד בשולחנות נפרדים קדוש יאמר להם.

25 ראו גם בספרו של אלישיב רייכנר, באמונתו: סיפורו של הרב יהודה עמיטל, עמ' 116–117: "אור ליי"ב באב תש"ז התקיימה חתונתם של יהודה קליין [= עמיטל] ומרים מלצר בקיבוץ בארות יצחק שבנגב [...] הסבא הרב איסר זלמן [= מלצר] ערך את הקידושין. הסעודה התקיימה בחדר האוכל של הקיבוץ, ללא הפרדה בין גברים לנשים".

26 הרב יהודה הרצל הנקין, "ישיבת אנשים ונשים ביחד בחתונות", שנה בשנה תש"ס, עמ' 207.

בתמצית סוכמו הדברים במאמרו של הרב אליהו דוד קלרק:²⁷

מתקופת הגאונים יש בידינו תשובה המחייבת הפרדה גמורה, וכן בספר חסידים; רוב הפוסקים האחרונים עד זמננו לא חייבו את ההפרדה, וזאת על סמך דברי הלבוש או מנהג מקומם; דברי הב"ח [...] משמשים יסוד לשיטה המחמירה ודורשת להפריד גברים מנשים [...] לדעת הפוסקים הסומכים על דעה זו [...] הירידה בצניעות המלבוש משמשת סיבה להחמרה ולאיסור כל תערובת.²⁸

סיכום: נהרא נהרא ופשטיה

כלל האמור מורה כי "נהרא נהרא ופשטיה".²⁹ נמצאנו למדים כי תימוכין תורניים, קדומים ומאוחרים, יש למצדדי ההפרדה המגדרית במסיבת הנישואין, ולא פחות מכך קיימים תימוכין תורניים למאפשרים ישיבה שאינה נפרדת, ואפילו לאלה המצדדים בישיבה שאינה נפרדת לכתחילה. שעה שאלה העובדות, שאכן יש בסיס תורני לאלה וגם לאלה, הרי שהשיקול כיצד לנהוג בכל מקרה צריך להיות נידון לגופו. שיקולי חברה, מקום, מועד והשלכות – מידיות ועתידיות, הפרט והכלל וכו' – משמעותיים ביותר, ובנידון דידן הם אלה שצריכים להיות לזו ההכרעה. ייתכן שאפילו אותו מסדר קידושין ינהג פעם כך ופעם כך, ולא שדעתו שלו השתנתה, אלא שדווקא בהכירו כדבעי את הסוגיה הוא יודע להטות את ההכרעה המעשית הילך והילך.³⁰

- 27 הרב אליהו דוד קלרק, "ישיבה מעורבת בסעודת נישואין", תחומין כ (תש"ס), עמ' 170.
- 28 ראו גם את סיכומו של הרב שמואל כ"ץ, קדושים תהיו, עמ' 78–79: "מן הראוי לדאוג שבחתונה ישבו גברים ונשים בנפרד (הרב ח"ד הלוי) [...] כיום נוהגים לברך ברכת 'שהשמחה במעונו' אף בחתונות שהישיבה בהן מעורבת, כי בעת הזימון הציבור יושב רגוע במקומו ואין קלות ראש בזמן ברכת המזון (הרב כ"פ טכורש); בסעודת 'שבע ברכות' המתקיימת בחוג המשפחה, אם אין אורחים מיוחדים, מותר לברך 'שהשמחה במעונו' אף אם בני המשפחה מסבים מסביב לשולחן כהרגלם (שובע שמחות). ואם ישנם גברים ונשים שאינם מבני המשפחה, כגון ידידים, שכנים וכדומה, עליהם לשבת בנפרד (הרב מ' אליהו) [...] יש הסוברים שאין חובה להעמיד מחיצה בין גברים ונשים בחתונה אלא יש להקפיד על ישיבה נפרדת (שו"ת שרידי אש, שו"ת אגרות משה), ויש הסוברים שיש צורך במחיצה (שולחן העזר, דבר הלכה, שו"ת באר משה, שובע שמחות ועוד)".
- 29 בבלי, חולין יח ע"ב ושם נז ע"א.
- 30 דרך כזו של הכרעה אינה רווחת, אך בהחלט אין היא יחידאית ויש לה דוגמאות לא מעטות נוספות.

בהתאם לכך, בשונה מאותם שאינם יודעי ההלכה, הרי אותם ששנו פרקם בסוגיה ודאי לא ילעיזו האחד על השני, זה שמהלך בכה וזה שמהלך בכה, שכן אלה וגם אלה יודעים בעמיתם שגם "זה" לא פחות מ"זה" ניצב כדבעי על אדני תורה כתובה ומסורה, ו"תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם".³¹

[מתוך: אורשת, ה' (תשע"ד), הוצאת מכללת אורות ישראל]

31 ראו הראי"ה קוק, עולת ראיה, א, עמ' של: "אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא, תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר 'וכל בניך לימודי ד' ורב שלום בניך', אל תקרי בניך אלא בוניך.

יש טועים שחושבים, שהשלום העולמי לא ייבנה כי אם על ידי צביון אחד בדעות ותכונות, ואם כן כשרואים תלמידי חכמים חוקרים בחכמה ודעת תורה, ועל ידי המחקר מתרבים הצדדים והשיטות, חושבים שבזה הם גורמים למחלוקת והפך השלום. ובאמת אינו כן, כי השלום האמתי אי אפשר שיבוא לעולם כי-אם דוקא על ידי הערך של רבוי השלום. הריבוי של השלום הוא, שיתראו כל הצדדים וכל השיטות, ויתבררו איך כולם יש להם מקום, כל אחד לפי ערכו, מקומו ועניינו. ואדרבא גם העניינים הנראים כמיותרים או כסותרים, יראו כשמתגלה אמתת החכמה לכל צדדיה, שרק על ידי קיבוץ כל החלקים וכל הפרטים, וכל הדעות הנראות שונות, וכל המקצועות החלוקים, דווקא על ידם יראה אור האמת והצדק, ודעת ד' יראתו ואהבתו, ואור תורת אמת. על-כן תלמידי חכמים מרבים שלום, כי במה שהם מרחיבים ומבארים ומילדים דברי חכמה חדשים, בפנים מפנים שונים, שיש בהם רבוי וחילוק עניינים, בזה הם מרבים שלום [...]

ורב שלום בניך, לא אמר גדול שלום בניך, שהיה מורה על ציור גוף אחד גדול, שאז היו הדברים מתאימים לאותו הרעיון המדומה, שהשלום הוא צריך דווקא לדברים אחדים ושיווי רעיונות, שזה באמת מגרע כוח החכמה והרחבת הדעת, כי אור הדעת צריך לצאת לכל צדדיו, לכל הפנים של אורה שיש בו, אבל הריבוי הוא רב שלום בניך, אל תקרי בניך, אלא בוניך, כי הבנין יבנה מחלקים שונים, והאמת של אור העולם תבנה מצדדים שונים ומשיטות שונות, שאלו ואלו דברי אלהים חיים, מדרכי עבודה והדרכה וחנוך שונים, שכל אחד תופס מקומו וערכו. ואין לאבד כל כשרון ושלמות כי אם להרחיבו ולמצא לו מקום".